

Passeig pel passat medieval de Sicília

La interessant història del 'Chronicon Siculum' o la 'Crònica de Sicília'.

Potser, entre la historiografia catalana, no hi ha tema més emotiu que imaginar les quatre barres de gules dels comtes de Barcelona solcant les aigües mediterrànies, sotmetent políticament Sicília i fundant a l'extrem oriental els ducats d'Atenes (la catalana

Cetines) i Neopàtria. Ben bé això enaltí el patriotisme romàntic dels nostres predecessors i literalment fascinà erudits catalans, com Antoni Rubió i Lluch o Lluís Nicolau d'Olwer, i estrangers, com el romanès Marinescu o el nord-americà Kenneth Setton, per citar-ne alguns, tots ells corpresos pels relats de Desclot o Muntaner. La Grècia catalana, l'Orient català, són noms que ens inspiren un univers de gestes, proeses, aventures exòtiques viscudes per pretèrits connacionals nostres, fossin de València, Barcelona o Mallorca. Era, en definitiva, l'aventura dels catalans, d'aquells que en nom del rei d'Aragó desafiaren la tirania angevina i l'autoritat del papa al sud d'Itàlia, aleshores un titella dels francesos; d'aquells que exhibiren orgullosos el penó reial de Catalunya sobre l'Acropolis d'Atenes.

La conquesta. Si bé al gener de l'any 1266 Jaume I entrava vencedor a Múrcia, els compromisos polítics contrets amb els castellans l'obligaren a abandonar el terreny guanyat. Impossibilitat l'avang català per l'Andalusia, calia tornar novament al camí iniciat un dia de Sant Silvestre de l'any 1299, quan els catalans expugnaren l'Almudaina o ciutadella mallorquina. El mateix Jaume I es va entossudir a organitzar una croada a Terra Santa el 1269, però fracassà. El seu fill, en canvi, conquerirà Sicília.

Tot i l'oposició francesa i del papat, Jaume I projectà i portà a terme el matrimoni del seu segon fill, l'infant Pere, amb Constança de Hohenstaufen, filla de Manfred, que s'havia apoderat del regne de Sicília a la mort del seu germà, Conrad I, menystenint els drets del fill d'aquest, el jove príncep Conradí. Malgrat això, Manfred era el campió gibel·lí d'Itàlia, com a hereu directe de l'emperador Frederic II, enfront de les ambi-

cions del papat, recolzat en el partit güelf. El matrimoni es va celebrar a Montpeller, el 13 de juny de 1362. Aleshores, com que el primogènit, l'infant Alfons, havia traspassat en 1260, Pere havia assumit la primogenitura i havia estat reconegut hereu per catalans i aragonesos. Els temors de Lluís IX de França i del papat, doncs, estaven ben fonamentats i es farien efectius més endavant. quan Pere, ja rei, reclamí els drets de la seva dona a Sicília.

El febrer de 1266 l'exèrcit de Manfred va ser derrotat a Benevento per Carles d'Anjou, germà del rei de França, coronat poc abans rei de Sicília pel papa Climent IV, el francès Guy Foulques. Dos anys més tard, l'estiu de 1268, el mateix Carles desbaratava l'exèrcit del jove Conradí, a qui poc després assassinava públicament a Nàpols. Pere II de Catalunya, hereu per matrimoni dels Hohenstaufen, assumia el lideratge del partit gibel·lí. L'aixecament iniciat a Palerm en març de 1282, conegut com les Vespres Sicilianes, episodi heroic provocat, segons la versió tradicional, pels abusos deshonestos que els soldats francesos infligien a les sicilianes, donà oportunitat al rei català d'intervenir a Sicília. Pere II fou reconegut rei pels sicilians i foragit ràpidament de l'illa els francesos.

Guerra sicillana. A partir d'ací s'inicia una època d'estira-i-arronses, de guerra permanent entre Catalunya i la coalició formada per França i el papat, valedora dels interessos angevins a Sicília i al sud d'Itàlia (recordem que llavors, des dels temps dels normands, l'illa i els territoris peninsulars meridionals formaven el Regnum Siciliae). Tota la resta del regnat de Pere II, anomenat el Gran, va ser presidit pel conflicte internacional i l'amenaça d'invasió de Catalunya que finalment es realitzà, encara que desbaratada per la tenacitat patriòtica dels catalans, un fet inusual a l'Europa d'aleshores. Els catalans, al contrari que els aragonesos, s'arregleraren incondicionalment al costat del seu príncep, al costat de la seva dinastia nacional, sense importar l'origen geogràfic: valencians, murcians, mallorquins, barcelonins, etc., tots es disposaren a repel·lir l'agressió francesa. No m'estic de recordar ací la

gesta de l'alacantí n'Albesa, recollida per Desclot, que al comandament d'un "lleyenat de vint-e-huit rems" capturà en aigües de Narbona un comboi d'avituallament francès procedent de Marsella. La fi de les aspiracions franceses a Catalunya tingué lloc la nit del 3 al 4 de setembre de 1285 al golf de Roses, amb la total destrucció de l'armada francesa per la catalana comandada per Roger de Llúria, d'ascendència calabresa, heroi encara avui present en el nom de molts carrers de viles i ciutats dels Països Catalans.

Pere el Gran, però, traspassà la nit del 10 a l'11 de novembre de 1285, entre terribles càrrecs de consciència. Havia humiliat l'Església romana. Tanmateix, els seus fills i l'esforç de la terra catalana —era l'època dels valerosos i estrenus almogàvers— continuaren admirant Europa. Alfons, el primogènit, havia heretat Catalunya i Aragó; i Jaume, Sicília. La mort prematura d'Alfons II uní de nou les dues corones. Caldrà esperar al tractat d'Anagni (1295) perquè Jaume II i el papa Bonifaci VIII arribin a un acord de pau. Això no obstant, el tercer fill de Pere, Frederic (Frederic III, segons la tradició dinàstica dels Hohenstaufen), assumirà el lideratge del partit gibel·lí a Itàlia i les aspiracions sicilianes i dels catalans de Sicília, i, així, continuarà la guerra fins el reconeixement de la independència de l'illa a Caltabellotta (1302). Havia nascut l'era dels reis catalans de Sicília, o Trinàclia, nom imposat per l'acord de Caltabellotta, però que Frederic III pràcticament no utilitzaria mai. D'ací, a més, sortiran les forces catalanes que conqueriran Grècia.

Anys més tard, pels volts de 1377, la situació internacional propiciarà de nou la intervenció del rei de Catalunya i Aragó a l'illa. Efectivament, a l'agost de 1349 Pere III havia mullerat Elionor de Sicília, filla de Pere II de Sicília i germana del rei Lluís I. El rei català sentia una gran afeció pels llibres d'història; havia compilat una història general dels seus regnes i preparava una història del seu regnat. Aleshores, a Sicília, circulava una història de l'illa d'autor anònim, que incorporava documentació original per a bastir el discurs històric, la qual havia esdevingut una mena d'història oficial de Sicília. Era el *Chronicon Siculum* o, com

El rei català Pere III sentia una gran afeció pels llibres d'història; havia compilat una història del seu regnat. Aleshores, a Sicília, circulava una història de l'illa d'autor anònim, esdevinguda ja una mena d'història oficial de l'illa

A la pàgina del costat, detall que representa la península itallana, de l'Atlas català, realitzat el 1375 pel cartògraf jueu Abraham Cresques; hi són indicats tot els ports marítims. Clavat a l'estret de Messina, que separa les anomenades Dues Sicilles, es pot veure l'estendard del regne sicillà amb els pals (o barres) de Catalunya i l'àngula dels Hohenstaufen (erròniament col·locada), i, sobre Florència, la bandera de la ciutat amb la característica flor de lls. Dalt, caplletra del Llibre Verd (segles XIV-XV), en què el rei Pere el Gran és representat en el moment de concedir privilegis a Barcelona.

Vista general de la localitat siciliana de Caitabellota, prop de la qual fou concertada la pau homònima, també anomenada de Castronuovo (1302), entre Carles II de Nàpols i Carles de Valois, d'una banda, i Frederic II de Sicília, de l'altra.

agradava dir al rei català, les *Cròniques de Sicília*. Pere III manà al seu capellà, Guillem Nicolau, traduir al català aquesta crònica siciliana. El juliol de 1377 moria Frederic IV de Sicília deixant la seva filla Maria, llavors una adolescent de quinze anys, com a reina. Havia arribat el moment de la incorporació política de Sicília a la corona catalana. Pere III, interessat en el passat sicilià, ordenà, doncs, la traducció del *Chronicon Siculum*, l'única obra històrica siciliana traduïda al català en temps medievals. Cap a 1381 sabem que l'obra ja devia estar realitzada o ultimada, car el 5 de gener el rei català manà pagar les obres de traducció. Aquesta obra es va llegir amb deler als Països Catalans i va servir, segles més tard, perquè el cronista aragonès Jerónimo Zurita, elaborés els seus *Anales de la Corona de Aragón*.

L'original llatí de l'obra, font de primera mà per escorcollar el passat de Sicília, fou editat pels benedictins E. Martène i U. Durand, al volum III de llur *Thesaurus novus Anecdotorum* (París, 1717), edició seguida per l'erudit italià L. A. Muratori al volum X del seu *Rerum Italicarum Scriptores* (Milà, 1727). Tanmateix, el manuscrit d'aquesta edició, avui

perdut, no conté la totalitat de l'obra i finalitza amb un fragment de l'entredit imperial de Lluís IV el Bavarès contra el papa Joan XXII (Roma, 28 d'abril de 1328). Anys després, l'erudit sicilià Rosario Gregorio, a partir de manuscrits trobats per ell a les biblioteques de Palerm i Messina, avui també desapareguts, realitzà una edició, que publicà al volum II de la *Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere* (Palerm, 1782), que recull sencera la sentència imperial contra Joan XXII i finalitza amb la mort de Robert I de Nàpols l'any 1343.

Importància del 'Chronicon'. A finals del segle XIX, l'erudit valencià Roc Chabàs, en una visita a Alacant, trobà a la biblioteca de Joaquim de Rojas un manuscrit en català d'una crònica de Sicília. Aleshores l'estudiós valencià desconeixia la identitat de l'obra, però en donà notícia a les pàgines de la revista *El Archivo* que dirigia. Jaume Massó i Torrents, en 1906, identificà les anotacions de Chabàs i donà notícia, a més, de l'existència d'un altre manuscrit català d'aquesta crònica a la Biblioteca Nacional de Madrid (ms. 2084) i d'un fragment a la Biblioteca General i Històrica de la Universitat de València (ms. 212).

A partir d'aquestes dades hi havia suficient material per a iniciar una edició crítica, però el manuscrit d'Alacant, el més interessant, restà il·localitzable fins que el catalanòfil italià Venanzio Todesco, en 1941, donà notícia d'un manuscrit d'aquestes característiques guardat a la Bi-

blioteca Nazionale Vittorio Emanuele II de Roma. Aquest manuscrit era, efectivament, el manuscrit de Joaquim de Rojas; venut primerament a la llibreria Maggs Bros de Londres i posteriorment adquirit per a la biblioteca romana per Pietro Fedele, senador vitalici italià, en 1934.

Altrament, en 1680, Diego José Dormer, plagiari de l'obra de Juan Francisco Andrés de Uztároz, historiador aragonès, que havia compilat l'obra de Zurita, publicà a Saragossa un llibre, *Progressos de la historia en el reyno de Aragón y elogios de Gerónimo Zurita, su primer cronista*, que donava notícia de l'existència d'una crònica de Sicília en català amb anotacions marginals del mateix Zurita. Aquest manuscrit (ms. 987), vegeu tu!, havia estat adquirit per la Biblioteca de Catalunya del fons d'un col·leccionista privat en la dècada dels vint del segle passat, per això Massó i Torrents no en donà notícia en 1906. A més, també al mateix col·leccionista, la Biblioteca de Catalunya, havia adquirit una crònica de Sicília en llatí, la *Cronica processuum in regno et insula Sicilie* (ms. 484), que, curiosament, també havia estat propietat de Zurita. Fins ara, segons la recerca efectuada, l'únic manuscrit en llengua llatina conservat del *Chronicon Siculum*. De més a més, amb la particularitat que, a diferència de les edicions llatines, arribava temporalment fins a 1347, any en què Joana I de Nàpols reconegué definitivament l'existència del regne insular sicilià i, per tant, prolongava en un any el text utilitzat per a la traducció catalana, que arribava fins a la recuperació catalanosícula de Milazzo en 1346.

El *Chronicon Siculum* és importantíssim per al període cronològic que comprèn. La narració s'inicia en els temps llegendaris de la dominació bizantina i explica la rebel·lió de Maniaces, la conquesta àrab, l'arribada dels normands i posterior constitució del regne en 1130, l'annexió a l'Imperi, l'arribada dels Anjou, les Vespres Sicilianes i la conquesta catalana. A partir d'ací, la crònica esdevé més concisa i constitueix una font de primer ordre per a estudiar el regnat del català Frederic III. A més, la importància d'aquesta obra està, per a la historiogra-

fia siciliana i catalana medieval, en la inclusió de documentació per a justificar la narració històrica. Aquesta particularitat de l'obra, que l'enriqueix a bastament, ja fou apuntada pel gran historiador sicilià Michele Amari, l'historiador del Vespro. L'anònim autor del *Chronicon Siculum*, possiblement natural de Palerm, pel coneixement precís que demostra d'aquesta ciutat, constitueix, amb Bartolomeo di Neocastro, Nicolò Speciale i Michele da Piazza, la columna vertebral de la historiografia siciliana medieval. Una historiografia amb rerefons romàntic, nascuda a la llum de les Vespres, aquella revolució de base popular que trastocà el mapa polític de la Mediterrània. Aquesta historiografia mostrarà una total adhesió a la dinastia sorgida d'aquest esdeveniment històric i serà tendenciosament contrària a la casa d'Anjou, que encara, però, governarà a Nàpols.

El 'Chronicon'. L'estructura del *Chronicon Siculum* o *Cronica processuum in regno et insula Sicilie*, si preferiu el títol del manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, perfectament imitada per la traducció catalana, es divideix en quatre parts: una primera llegendària anterior a la vinguda dels normans, una segona que explica l'arribada i establiment dels normands, una tercera que narra el període dels Hohenstaufen, on per primer cop apareix documentació, i una quarta, la més extensa, que abraçaria tot el període d'entronització i consolidació del casal de Barcelona a l'illa. Pel que fa a la documentació continguda, el *Chronicon Siculum* conté documentació del papa Bonifaci VIII i de l'antipapa Nicolau V, dels emperadors romanogermànics Frederic II, Enric VII i Lluís IV, de la cancelleria siciliana i dels reis angevins de Nàpols. També hi ha alguna mostra documental de les comunes sicilianes de Palerm i Messina i de la ciutat de Roma. Altrament, trobem una possible carta del príncep Conradí adreçada als prínceps alemanys, però presenta imprecisions que fan dubtar de la seva autenticitat.

La primera part, doncs, està dedicada als mites: Menelau, Maniaces i la conquesta sarraïna. La segona part, la normanda, es caracteritza pel desconeixement de l'autor dels cronistes d'aquell

temps, però recull nombroses notícies relatives a la construcció d'esglésies i a l'ampliació del palau reial de Palerm. El fet que més endavant no trobem notícies d'aquesta mena, fa suposar que l'anònim autor se servís d'una altra classe de fonts per a historiar el període dels Hohenstaufen o reis suabis, tercera part de la crònica, centrat en la família reial. A partir d'ara, amb la inclusió del testament de l'emperador Frederic II, l'estructura de l'obra prendrà com a base la documentació, tot i que la narració denotarà la influència d'autors com Saba Malaspina, Bartolomeo de Neocastro, Nicolò Speciale i Michele da Piazza. Un exemple el tenim en el relat del duel de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d'Anjou.

La darrera part, i més extensa amb diferència, és la relativa a l'adveniment i afermament del casal de Barcelona a l'illa. S'inicia amb el capítol *De rebellione felicis urbis Panormis et subsequenter totius Siciliae*. Molt probablement l'autor se serví d'annals contemporanis als fets relatats i vet ací per què ens inclinem a pensar que aquest fos un funcionari de la cancelleria reial o de l'administració palermitana, ja que probablement treballés sobre annals oficials, com opina la investigació moderna. El *Chronicon Siculum* recull els regnats de Pere el Gran (I de Sicília), Jaume I (II de Catalunya i Aragó), Frederic III (II segons la numeració siciliana), Pere II i els inicis del curt regnat de Lluís I. La política exte-

Els sicilians, durant les Vespres Sicilianes (31 de març de 1282), van fer una gran matança de francesos, i poc després oferiren la corona de l'illa a Pere el Gran.

rior catalanosiciliana resta reflectida a l'obra amb èxits i contradiccions. El gibel·linisme de la branca menor del casal de Barcelona regnant a Sicília és present sempre, i les empreses de Frederic III a la península són mostrades com a legítims objectius de les aspiracions imperials i dels seus vicaris, els reis de Sicília.

El casal de Barcelona, com a hereu de la legitimitat suàbia, dels Hohenstaufen, esdevindrà l'esperança del patriotisme sicilià enfront de l'amenaça francesa.

Amb el *Chronicon Siculum*, peça clau de la historiografia siciliana medieval, el lector té l'oportunitat d'escodrinyar, de fer una passejada per la Sicília medieval, d'assistir al triomf del penó barrat amb les àligues suàbies, el penó de Frederic III, convertit en símbol de la nació siciliana. Amb la reedició, acompanyada de la traducció catalana, única realitzada, el medievalista podrà aprofundir en el passat sicilià. Des dels treballs de l'historiador sicilià Francesco Giunta, la nova edició de l'*Anònim Palermità* és la major aportació en el camp de l'edició de fonts per a la història de la Sicília medieval.

Josep Garrido i Valls
Universitat Autònoma de Barcelona